

فهم روابط غیر رسمی در بستر زندان

حسین باقری^۱، آرش حیدری^۲

تاریخ دریافت: ۹۷/۳/۳۰، تاریخ تایید: ۹۷/۸/۲۸

DOI: 10.22034/JCSC.2020.39203

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی و شناخت الگوهای ارتباطی و شیوه‌های تعامل و همچنین قدرت‌های غیر رسمی در داخل زندان می‌پردازد. اهمیت قدرت غیررسمی را می‌توان در تاثیر مستقیم آن بر قدرت رسمی و همچنین حیات اجتماعی زندانیان، اعم از الگوهای ارتباطی، شیوه‌های تعامل، الگوها و معادلات اقتصادی حاکم دانست. چارچوب مفهومی پژوهش حاضر بیش از آنکه کاربرد مفاهیم از پیش آماده بر وضعیت باشد، بر فهمی کیفی و اکتشافی از وضعیت استوار است. به این ترتیب گافمن و نظریه کنش متقابل نمادین برای پژوهش حاضر یک چارچوب مرجع است برای شناخت منطق تعاملات و ارتباطات غیر رسمی. منطق تعامل نمادین، زبان، چارچوب‌های کنش، شعائر و مناسک، فرایندهای هویتی و منطق روابط قدرت مفاهیمی بنیادین برای پژوهش حاضر محسوب می‌شوند که از افق فهم متفکران کنش متقابل نمادین خاصه گافمن مورد توجه قرار گرفته‌اند. روش تحقیق این پژوهش روایت پژوهی است که از تکنیک مصاحبه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. جامعه مورد پژوهش زندانیان زندان مرکزی کرج است و تلاش شده نمونه به صورت تصادفی از لیست اسامی زندانیان انتخاب شود ولی در برخی موارد بنا به نیاز تحقیق از روش گلوله برفی استفاده شده است. نتایج پژوهش حاضر بر این مسئله دلالت دارند که فهم رایج از فضای زندان فهمی یکجانبه است و تنها از منظر قانونگذار و نگاه هنجارگذاران به زندان می‌نگرد. فضای زندان یک زیست‌جهان است که در نسبت با فضا-زمان حاکم بر زندان صورت‌بندی‌های خاص خود را پدید آورده است. این صورت‌بندی‌های کنش در تقابل با قدرت رسمی حاکم بر زندان طیفی از همدستی، تقابل، پنهان‌سازی و... را در بر دارند که می‌توانند به قالب انواعی از مقاومت تعریف شوند.

واژگان کلیدی: زندان، روابط غیر رسمی، قدرت، کنش متقابل

۱ دانشجوی دکتری دانشکده ارتباطات علامه طباطبائی نویسنده مسئول؛

hoseyn.bagheri1@gmail.com

۲ استادیار عضو هیأت علمی دانشگاه علم و فرهنگ تهران گروه مطالعات فرهنگی؛

arash.heydari83@gmail.com

مقدمه

زندان به مثابه‌ی یک شرایط ویژه و اردوگاهی بستری است برای شکل‌گیری روابط قدرت غیر رسمی. این روابط قدرت غیر رسمی از جانب افرادی که پیشاپیش به خاطر تقابل با قانون در شرایط حبس قرار گرفته‌اند غالباً بستری است برای بروز جرایم درون زندان و سوء استفاده، ارباب، ایجاد روابط پنهان با افراد صاحب جایگاه سازمانی و... . این روابط غالباً زمینه‌ها و بستری‌هایی را فراهم می‌کند که زندان به عنوان فضایی که قرار است فرد را اصلاح کند بدل به نهادی گردد که در برخی موارد هنجارگریزی فرد را تقویت نماید. زندان و بستر روابط قدرت غیر رسمی در درون آن همواره یکی از علائق پژوهشی جامعه‌شناسان و روانش‌شناسان اجتماعی انتقادی بوده است اما پژوهشگران حوزه علوم ارتباطات از مطالعه این محیط غافل مانده‌اند. نقدهای گسترده‌ای که به زندان و نظام حقوقی مبتنی بر زندان وارد می‌گردد غالباً از این نقطه ناشی می‌شود که با تعبیر رایج، فرد با یک خلاف وارد زندان می‌گردد و با آموزش دیدن مجموعه گسترده‌ای از خلاف‌های دیگر از زندان خارج می‌شود. این باور رایج که زندان توان اصلاح فرد قانون‌گریز را ندارد و حتی در برخی موارد شدت و گسترده‌ی قانون‌گریزی فرد را نیز بالا می‌برد یکی از محورهای اصلی منتقدان زندان است.

از دیگر سو آنچه اهمیت دارد تمرکز بر زمینه‌های فرهنگ‌پذیری و اجتماع‌پذیری افراد در درون زندان است. اینکه چه بسترها و زمینه‌های ارتباطی در کف زندان وجود دارد که در بسیاری از موارد موجبات آسیب‌های مضاعف برای زندانیان را فراهم می‌کند مسئله‌ای در خور پژوهش است.

خبرگان و کارشناسان و مسئولانی که به امور زندان‌ها می‌پردازند به این مسئله وقوف دارند که اجتماع زندانیان یک اجتماع هم‌ارز و هم سطح از نظر رابطه‌ی قدرت نیست. نظامی سلسله-مراتبی در بین زندانیان وجود دارد که رابطه‌ی قدرتی غیر رسمی و هرم گونه را ایجاد می‌کند. رأس هرم از مزایا و پاداش‌هایی بهره می‌برد که در مواردی با استثمار افرادی صورت می‌گیرد که در قاعده‌ی هرم جای دارند.

تاریخچه‌ی پیشینی افراد زندانی، بستری است برای قرار گرفتن آن‌ها در ساختار روابط غیر رسمی که زمینه‌های استثمار، بر هم زدن نظم زندان، و صورت‌بندی‌های غیر رسمی‌ای را فراهم می‌آورد که در بسیاری از موارد آسیب‌زا هستند. همچنین مسئله‌ی الگوی رابطه‌ی غیر رسمی بین زندانیان و زندانبانان و سایر افراد متصدی مسائل و معضلاتی پدید آورده است. با این شرح

مسئله‌ی الگوهای ارتباطی و روابط قدرت غیر رسمی در زندان یکی از مهم‌ترین محورهای شناخت در درون زندان است.

با این وصف فهم درون‌ماندگار منطق درونی حاکم بر زندان یک ضرورت است. اول: علی‌رغم اثرات چشم‌گیر روابط قدرت غیر رسمی در درون زندان‌ها متأسفانه (تا حد اطلاع نویسنده) تحقیقی جامع برای شناخت این زمینه‌ها صورت نگرفته است و همچنین الگوهای ارتباطی در درون زندان کمتر مورد علاقه پژوهشی بوده است.

دوم: علی‌رغم وجود نظریه‌های متعدد در باب روابط قدرت غیر رسمی و تأکید ویژه بر اثرات آن در بر ساختار رسمی قدرت، چنین تلاش نظری‌ای در ایران صورت نگرفته است. این در حالی است که مسئله‌ی قانون‌گریزی در سطوح مختلف اجتماعی (به گواه پژوهش‌های این حیطه) یکی از عمده‌ترین مسائل اجتماعی ایران است. تلاش نظری برای شناخت این زمینه‌ها و تئوریزه کردن آنها در ایران ضرورت دارد.

سوم: بدون شناخت زمینه‌ها و الگوهای قدرت غیر رسمی در درون زندان سیاست‌گذاری برای حل این معضل محال است. شناخت این روابط قدرت و الگویی که این روابط برای اعضای درگیر در شبکه روابط غیر رسمی پاداش‌ها یا تنبیه‌هایی را فراهم می‌آورد پیش‌شرط هرگونه سیاست‌گذاری است. شناخت زمینه‌های آسیب‌زای این روابط قدرت و یا زمینه‌های حمایتی این روابط و استفاده از پتانسیل‌های آن برای ایجاد حمایت اجتماعی غیر رسمی می‌تواند طرحی نو برای مدیریت زندان فراهم آورد. چگونگی تبدیل کردن روابط قدرت غیر رسمی آسیب‌زا به انجمن‌های حمایتی درون زندان می‌تواند گامی مهم جهت تغییر الگوی فرهنگ‌پذیری و اجتماع‌پذیری در درون زندان باشد.

سؤالات تحقیق

الگوهای ارتباطی و شیوه‌های تعامل در زندان چگونه و طی چه فرایندهایی شکل‌بندی می‌شوند؟

سؤالات فرعی

۱- چه زبان و چگونه اصطلاحاتی در زندان رایج‌اند؟

۲- تعاملات اقتصادی در زندان چیستند و بر مبنای چه کالاهای ارزشمندی صورت می‌گیرند؟

۳- قدرت‌های غیر رسمی در داخل زندان با چه سازوکاری الگوهای ارتباطی خود را تولید می‌کنند؟

چارچوب مفهومی

چارچوب مفهومی پژوهش حاضر بیش از آنکه کاربست مفاهیم از پیش آماده بر وضعیت باشد، بر فهمی کیفی و اکتشافی از وضعیت استوار است. به این ترتیب گافمن و نظریه کنش متقابل نمادین برای پژوهش حاضر یک چارچوب مرجع است برای شناخت منطق تعاملات و ارتباطات غیر رسمی. منطق تعامل نمادین، زبان، چارچوب‌های کنش، شعائر و مناسک، فرایندهای هویتی و منطق روابط قدرت مفاهیمی بنیادین برای پژوهش حاضر محسوب می‌شوند که از افق فهم متفکران کنش متقابل نمادین خاصه گافمن مورد توجه قرار گرفته‌اند. به این ترتیب رویکردهای نظری ما را به این سمت و سو سوق می‌دهند که اولاً حیات زندان را لزوماً از دریچه نگاه نهاد زندان نبینیم و به درون میدان و کف زندان وارد شویم. دوم اینکه به ما کمک می‌کنند که زندانیان را نه به عنوان ابژه‌های صرف قدرت، بلکه به مثابه سوژه نیز بنگیریم که جهان معنایی و منطق کنش خاص خود را دارند.

با این وصف با محور قرار دادن سه سؤال پژوهش که در بخش‌های قبل از نظر گذشت تلاش می‌کنیم با کمک افق‌های روشی- نظری نظریه کنش متقابل نمادین، به درون فهمی منطق کنش ارتباطی درون زندان دست بزنیم. به این ترتیب به شکلی کیفی و اکتشافی با افقی مردم‌نگارانه و روایی تلاش داریم شبکه مضامینی را از مصاحبه و مشاهدات استخراج کنیم که فهمی درونی از فضای حاکم بر زندان در صورت‌بندی غیر رسمی‌اش ارائه کنند.

پیشینه پژوهش

نخستین گامی که در فرآیند تحقیق برداشته می‌شود بررسی مدارک در حوزه مطالعه است. سود جستن از اندیشه‌های دیگران به پژوهشگران کمک می‌کند مسائلی را روشن می‌کند که ممکن است در یک طرح تحقیقاتی احتمالاً مطرح گردد و روش‌هایی ممکن است در پژوهش به کار برده شود. بررسی پیشینه تحقیق معمولاً نقدی از دانش موجود در مورد موضوع پژوهش است. بررسی پیشینه تحقیق اگر به درستی صورت گیرد به بیان مسئله کمک می‌کند و یافته‌های تحقیق را به پژوهش‌های قبلی متصل می‌سازد (سرمد و دیگران، ۱۳۸۵: ۵۶).

بررسی تحقیقات انجام گرفته، راهنما و راهگشا برای پژوهشگر است و او را قادر می‌سازد تا با دقت و اطمینان بیشتری به مطالعه موضوع مورد تحقیق بپردازد. چرا که می‌توان از نقاط قوت کارهای صورت گرفته بهره برده و از نارسایی‌ها و نقص‌های احتمالی آن اجتناب ورزید و در پی جبران آن برآید. همچنین از رویه موفقیت‌آمیز به کار گرفته شده استفاده نموده و از برخی دوباره کاری‌های غیرضروری پرهیز نمایند (حقیقی، ۱۳۹۴). به علت فقدان مطالعات و تحقیقات میدانی که مستقیماً با موضوع تحقیق حاضر مرتبط باشد، در این بخش به بررسی تعدادی از پژوهش‌های انجام شده که به نوعی با موضوع تحقیق مرتبط هستند می‌پردازیم.

«صادقی فسایی» و «میرحسینی» (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی روایت زنان از زندان، پس از آزادی» با استفاده از رویکرد کیفی و بهره‌گیری از مصاحبه عمیق دریافتند که زندان به عنوان یک نهاد اجتماعی پیامدهای بسیار جدی برای زنان رقم می‌زند. طرد خانوادگی و اجتماعی، دوری از فرزندان و تأثیرات حبس، آموزش و یادگیری بزهکاری در زندان، و... از جمله پیامدهایی است که زنان با آن مواجه هستند. آن‌ها همچنین به این یافته متناقض دست یافتند که زنان نهاد حبس را داری کارکردهای متمایزی نیز می‌دانند. به عبارتی، حبس تأثیرات مثبتی نظیر قطع شبکه‌های ارتباطی جرم‌زا و جداسدن از سابقه جرمی، آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای در زندان و مواردی نظیر این را نیز به دنبال دارد. در مجموع، زنان فارغ از جرم ارتكابی، محیط زندان را فضایی مبتنی بر قدرت، خشونت، و درگیری می‌دانند که در آن فرد با جداسدن از هر آنچه در جهان بیرون به آن متصل است، مجازات می‌بیند.

«ملک‌پور» (۱۳۹۶) در پژوهشی تحت عنوان «میزان تاثیرپذیری مجرمین در زندان جهت تکرار جرم» بدون بهره‌گیری از راهبرد پژوهشی خاص و بر اساس رویکردی نظریه‌گرا استدلال می‌کند که نهاد حبس توان بازپروری و اصلاح زندانیان را به دلایلی همچون وجود گروه‌های متعدد مجرمان حرفه‌ای و افراد خطرناک و نبود هر گونه کنترلی بر محیط درونی آن از دست می‌دهد.

«سخاوت» (۱۳۸۲) در پژوهشی «تحت عنوان بررسی اثر زندان بر زندانی» از طریق سه متغیر میزان پیوستگی زندانی با خانواده، با جامعه و تصویر از خود زندانی، به بررسی اثر نهاد زندان و متقابلاً هم‌نوایی زندانی با جامعه پرداخت. یافته‌های وی نشان داد که بین داشتن ملاقات کننده، فقدان پرونده محکومیت، متولد خارج از تهران بودن، و داشتن جرایم غیرمالی، با پیوستگی به خانواده همبستگی وجود دارد. وی همچنین دریافت که توقف کم‌تر در زندان و

عدم دریافت حکم محکومیت، با پیوستگی جامعه همبستگی دارد. نوع زندان، داشتن ملاقات کننده و فقدان محکومیت قبلی، با تصویر از خود زندان همبستگی نشان می‌دهد. به زعم وی، زندان به مثابه یک سازمان بسته اجتماعی نمی‌تواند به هدف اصلاح زندانی و هم‌نوایی او با جامعه و خانواده و ایجاد یک تصویر از خود مطلوب توفیق یابد.

«بن کرو»^۱ (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان «قدرت نرم در زندان: پیامدهای روابط زندانی-زندانبانان، رهایی و مشروعیت» دریافت که به دلیل وجود مکانیزم‌های سلطه‌مندان غیررسمی که وی از آن به عنوان «پدرسالاری نوین» یاد می‌کند، رابطه بین زندانی/زندانبان به واسطه نوعی قدرت نرم شکل می‌گیرد. به زعم وی چنین قدرتی مانعی جدی در برقراری رابطه غیرسلطه‌مندان بین زندانی و زندانبان به وجود می‌آورد.

«ریکا ترامل» (۲۰۱۱) در پژوهشی تحت عنوان «خشونت نمادین و همسران زندان» با استفاده از رویکرد مصاحبه عمقی و استفاده از پارادایمی فمینیستی دریافت که مردان برای اعمال سلطه بر یکدیگر، از اعمال و گفتارهای مردانه‌ای استفاده می‌کنند، که غالباً در تجربه‌های زیسته خود بر علیه زنان از آن‌ها استفاده کرده‌اند. این اعمال و گفتارها که آغشته به نوعی خشونت نمادین هستند، در محیط زندان بازتولید می‌شود تا زندانبان با اجرای کنش‌های جنسی از خود محافظت کنند. در واقع اجرای کنش‌های جنسی نمودی از سلطه مردانگی پنداشته می‌شود.

«فرانچسکو دراگو» و «روبرتو گالیاتی» (۲۰۱۰) در پژوهشی تحت عنوان «اثرات غیرمستقیم تغییر سیاست رفتار جنایی: شواهدی از تجربه زندان ایتالیایی» دریافتند که زندانی‌ها با افزایش میزان محکومیت هم‌سلولی‌هایشان انگیزه چندانی برای تکرار جرم فردی ندارند. علاوه بر این این دو پژوهشگر همچنین به این یافته مهم دست یافتند که افزایش محکومیت هم‌سلولی، به اندازه افزایش محکومیت خود زندانی در کاهش ارتکاب جرم فردی مؤثر است.

«توماس اشمیت» و «ریچارد جونز» (۱۹۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «راهبردهای سازگاری زندان در [میان] زندانبان تازه وارد و با حبس کوتاه مدت» دریافتند که برای زندانبان تازه‌وارد تعارض نظام‌های ارزشی نسبت محتوا اهمیت بیشتری داشت. این پژوهشگران همچنین دریافتند این دسته از زندانبان به لحاظ اجتماعی ناهمگن بودند. یکی از معدود ویژگی‌های

مشترک‌شان، باور به تفاوت‌شان با سایر زندانیان، و اینکه متعلق به جهان زندان نیستند، بود. همچنین یکی دیگر از یافته‌های «اشمیت» و «جونز» در مورد زندانیان تازه‌وارد این بود که زندانیان تازه‌وارد هنجارها و ارزش‌های جهان زندان (اگرچه به تمامی نمی‌پذیرفتند) را در قالب درجاتی متفاوت یاد می‌گرفتند. راهبردهای زندان، زندانیان جدید را مجبور می‌ساخت که ارزش‌ها و هنجارهای زندان را تصدیق یا با آن مقابله کنند؛ اما این راهبردها در اصل تعارضی بین این نظام ارزشی و ارزش‌های بیرونی خود زندانیان بود، تعارضی که به حاشیه رفتن آنها را در پی داشت.

روش پژوهش و دلایل انتخاب آن

هدف روش کیفی توصیف واقعیت‌های اجتماعی از دیدگاه افراد است، نه از دیدگاه مشاهده کننده، به عبارت دیگر، پژوهش کیفی به مطالعه رفتارهای قابل مشاهده، انگیزه‌ها، احساسات و هیجان‌های مردم می‌پردازد، زیرا معتقد است که حوادث درونی تنها در صورتی قابل درک هستند که از طریق تجربه شخصی کسب شده باشند. (دلور، ۱۳۸۵)

تحلیل روایت عبارت است از بازسازی برساخت زندگی در مصاحبه‌های روایی. برخی از نویسندگان حوزه روانشناسی به همین ترتیب سرگذشت افراد را برساخت اجتماعی به‌شمار می‌آورند. آن‌ها در حین شکل‌گیری به روایت‌ها و سرگذشت‌های زندگی پایه‌ای فرهنگی متوسل می‌شوند که فرهنگشان در اختیار آنها قرار داده است. هدف تحلیل داده‌های روایی بیشتر آشکار کردن این فرآیند برساختی است تا بازسازی فرآیندهای واقعی روزنتال و فیشر معتقدند که داستان زندگی فرد که در مصاحبه بیان می‌شود با سرگذشتی که مصاحبه شونده آن را زیسته است متفاوت است (فلیک، ۱۳۹۴).

در این روش تلاش می‌شود روایت‌های زندانیان از محیطی که در آن قرار دارند مورد واکاوی قرار گیرد. به این ترتیب که شبکه‌های مضمونی حاکم بر روایات زندانیان از فضا-زمان زیستی‌شان مورد مذاقه قرار می‌گیرد. به این ترتیب روایت‌های زندانیان از منظری پدیدارشناختی به لحاظ مضمونی و شبکه مضمینی بررسی می‌شود. روش تحلیل پدیدارشناسی تفسیری به دنبال شناخت الگوهایی در داده هاست که در چارچوبی نظری قرار می‌گیرند. در معرفت‌شناسی پدیدارشناختی مرتبط با روش فوق به تجربه اهمیت داده می‌شود. این روش به دنبال شناخت پدیده از طریق درک تجربه واقعی افراد در زندگی روزمره است.

در نظریه داده بنیاد نیز بسیار از مجموعه روش‌هایی مشابه تحلیل مضمون برای کدگذاری داده‌ها استفاده می‌شود، اما تحلیل مضمون به اصول نظریه داده بنیاد (که مستلزم تحلیل جهت رسیدن به نظریه است) پایبند نیست. به عقیده براون و کلارک (۲۰۰۶) در تحلیل

مضمون، در صورتی که پژوهشگر نخواهد به نظریه کامل برسد نیازی ندارد به اصول نظریه داده بنیاد پایبند باشد. ضمن اینکه در نظریه داده بنیاد، تحلیل از منبع داده شروع می شود و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه می یابد، ولی در تحلیل مضمون، همه منابع داده، بررسی و مضامین کل داده ها، تحلیل و تفسیر می شود. (ام بژه، ۱۳۸۸)

در این پژوهش تعداد جامعه آماری ۳۰ نفر است که ۱۵ نفر از مشارکت کنندگان به صورت جدا و تنها مصاحبه شدند و ۱۵ نفر در انتهای مصاحبه ها به صورت گروهی داده های به دست آمده را تایید و یا رد کردند. نمونه گیری مبتنی بر هدف انجام شد، یعنی مشارکت کنندگان در این پژوهش همگی زندانی بوده اند. این افراد به صورت تصادفی از لیست زندانیان انتخاب شدند. در برخی موارد که نیاز تحقیق ایجاب می کرد از نفرت خاص و بنامی که توسط زندانیان معرفی می شد دعوت به مصاحبه به عمل آمد.

منطق مصاحبه به این شکل بود که زندانی پس از انتخاب به صورت تصادفی (از لیست موجود در سیستم داخلی زندان) به اتاق مصاحبه (که مسئولین زندان در اختیار پژوهشگر گذاشته بودند) منتقل می شد و پس از شفاف سازی پروژه تحقیق برای زندانی (اینکه مصاحبه کاملاً در راستای اهداف علمی است و نام و مشخصات مصاحبه شونده مخفی خواهد ماند و هیچگونه پیگرد قانونی و خطری متوجه شخص مصاحبه شونده نخواهد بود)، مصاحبه بدون حضور نفر سوم شروع می شد. در ابتدای مصاحبه راجع به پروژه تحقیق و منطق کار با زندانی صحبت می شد و سپس با سوالات خارج از موضوع تحقیق. مانند:

متولد چه سالی هستید؟ اهل کجا هستید؟ جرم شما چیست؟ انگیزه تان از ارتکاب جرم چه بوده است؟ چه حکمی برای شما صادر شده است؟ وضعیت خانواده شما از لحاظ معیشتی چگونه است؟ برای برقراری ارتباط و صمیمیت میان مصاحبه کننده و مصاحبه شونده به دلیل نگاه امنیتی زندانی به مصاحبه کنندگان و نگرانی از استفاده اطلاعات بر علیه خودشان تلاش می شد تا فضای نسبتاً آرام و امن و صمیمی برقرار شوند تا به سراغ موضوع و سوالات اصلی تحقیق سوق داده شود. سوالات بیشتر به صورت باز و براساس اطلاعات دریافتی از زندانیان مطرح می شد اما با این وجود به دلیل حفظ مسیر مصاحبه در راستای پژوهش سوالات کلی در تمام مصاحبه ها پرسیده می شد؛ مانند:

داخل زندان چه خبره؟ از وقتی اومدی تا الان چه اتفاقاتی افتاده برات؟ داخل زندان کی بیشتر از همه قدرت داره؟ از کی بیشتر حساب می برن؟ چی میشه که آدما با هم آشنا می شن؟ داخل زندان زندگی چطوریه؟ پول مهمه؟ چی بیشتر از همه مهمتره؟

مدت زمان مصاحبه ها ۱۶ روز بوده که هرروز با یک زندانی و به طور دو نفره (پژوهشگر و زندانی) و بدون حضور شخص سوم انجام شده است. یک روز و به مدت ۳ ساعت با حضور ۱۵ نفر از زندانیان قدیمی و سابقه دار بندهای مختلف زندان به صورت گروهی به بررسی درستی یا نادرستی داده های به

دست آمده از مصاحبه پرداخته شد و در نهایت تمام داده‌ها به ۲ نفر از کارمندان زندان که ارتباط چندین ساله و مستقیم با زندانیان و کارمندان زندان دارند قرار داده شد و صحت آن‌ها تایید شد.

یافته‌های تحقیق

اصطلاحات هویتی

این دسته از اصطلاحات قالبی برچسب‌گونه دارند و افراد را در درون ساختار غیر رسمی زندان از یکدیگر متمایز می‌سازند. اصطلاحات هویتی در دسته‌ها و رده‌های مختلفی به کار می‌روند. برخی از آن‌ها ناظر به طول مدت زندان‌اند، برخی دیگر ناظر به جایگاه‌های افراد پیش از ورود به زندان، برخی دیگر سلسله‌مراتب قدرت و بخشی از آن‌ها به نظام تقسیم کار در زندان اشاره دارند. این اصطلاحات را می‌توان معادل اصطلاحاتی همچون: دانشجو، کارمند، کارگر و... در زندگی روزمره در نظر گرفت. این مجموعه از اصطلاحات به نوعی نظام تقسیم کار و نقش‌های حاکم بر زندان را توضیح می‌دهند. به نظر می‌رسد زندان عرصه‌ای است دیگرگون، اما به شدت اجتماعی.

ساختار زبانی و قدرت غیر رسمی حاکم بر زندان نوعی از هویت‌دهی را تولید و بازتولید می‌کند که متفاوت از نظام هویت‌دهی رسمی در زندان است. در نظام هویت‌دهی رسمی، هویت زندانی به صورت عنوان مجرمانه، سن، جنس، سابقه کیفری و... بازنمایی می‌شود اما نظم غیر رسمی حاکم بر زندان در فرایندهایی دیگرگون یک نظام اجتماعی و پویا را به تصویر می‌کشد و هنجارگذاری‌هایی را صورت می‌دهد که یکسر با نظم حاکم بر فضای گفتار حقوقی تفاوت دارد. آنچه در این بخش اهمیت دارد توجه به سازوکاری است که هویت‌دهی در زندان صورت می‌پذیرد. وضعیت رایج فهم هویت زندانیان همواره از زبان نظام حقوقی و هنجاری نظم درونی زندان را بازنمایی می‌کند اما حرکت از پایین به بالا صورت-بندی دیگری از نظام زبانی حاکم بر زندان نشان می‌دهد.

اصطلاحات هویتی	
شخصی که در ازای گرفتن پول یا سیگار، ظروف غذای زندانیان را می‌شوید.	ظرف شور
شخصی که در ازای گرفتن پول یا سیگار، اتاق را نظافت می‌کند.	زحمتکش
شخصی که در ازای گرفتن پول یا سیگار، لباس زندانیان را می‌شوید.	لباس شور
شخصی که در ازای گرفتن پول یا سیگار، وظیفه تقسیم غذا و چای را برعهده دارد.	پادکه
پخش کننده مواد.	کاسب
هماهنگ کننده خرید و فروش مواد.	زد و بند چی
شخصی که هماهنگی‌های واریز وجه به حساب کاسب را از طریق موبایل انجام می‌دهد.	تلفن چی
شخصی که مواد را در بدن خود جاساز کرده است.	شعبده باز/انبار دار

اصطلاحات هویتی	
گلدون	شخص تازه واردی که مورد کلاهبرداری زندانیان قرار می‌گیرد.
گردن گیر	شخصی که به دلیل حبس سنگین و عدم توانایی مالی برای تامین هزینه و مواد جرم دیگران را گردن می‌گیرد.
فتوی	فردی که قضاوت می‌کند و حرفی میزند که دیگران قبول می‌کنند.
بی بی سی	به زندانیانی که جاسوسی دیگران را می‌کنند.

اصطلاحات مکانی

فضای زندان از منظر هنجاری و حقوقی فضایی بسته است که مجموعه‌ای از مجرمان را در خود جا داده است. برای این فضا استانداردها و سنججهایی تعریف می‌شود و غایت نگاه حقوقی به فضای زندان هرچه بیشتر رؤیت‌پذیر کردن این فضا است. اما درک زندانیان از فضای حاکم بر زندان درکی است یکسر دیگرگون. این درک جدید فضای زندان را در منطقی متفاوت با منطق رایج حقوقی فضا بندی و بخش بندی می‌کند و از طریق نام گذاری هر بخش نوع خاصی از کنش و ارتباط را در آن فضا مشروع یا نامشروع می‌کند. به عبارت دیگر با نوعی هنجار گذاری فضایی در زندان مواجهیم که معنای فضا از منظر زندانی را با معنای فضا از منظر حقوقی متفاوت و متمایز می‌کند.

نام گذاری فضایی نسبت وثیقی با فعالیت‌های خاص زندانیان دارد. برخی فضاها به عنوان فضا های تحت نظارت قدرت مفهوم پردازی می‌شوند و برخی دیگر به مثابه عرصه‌هایی برای پنهان شدن از چشم دوربین‌ها. شناخت عرصه‌های فضایی در زندان نسبت وثیقی با میزان تلاش برای گریز از چشم دوربین‌ها دارد. به عبارت دیگر فضا عرصه قدرت-مقاومت است و برای تسخیر آن و ساختن عرصه‌هایی برای فرار از چشمان خیره قدرت تقلا و تلاشی چند سطحی در جریان است که زندانی را در تقابل با مسئول زندان تعریف می‌کند.

اصطلاحات مکانی	
سکو	قرنطینه ورودی زندان که جهت کنترل زندانیان برای جلوگیری از حمل مواد مخدر ۲ الی ۳ روز تحت نظر قرار می‌گیرند.
فشافویه	قسمت انتهایی سرویس بهداشتی که به دلیل عدم پوشش دوربینهای امنیتی محل خرید و فروش و مصرف مواد است.
زاغه	فضای خالی زیر تخت.
گاردونی	سرویس بهداشتی.
انباری	معدنه / مقعد (برای حمل مواد مخدر).

اصطلاحات مکانی	
چراغ خونه	آشپزخونه.
زیرهشت	اتاق رییس اندرزگاه و مسئولان اندرزگاه.
بالا اتاق	محل استراحت مسئول اتاق و دوستانش.
پایین اتاق	محل استراحت زندانیان غیر مسئول.
شلوغ اتاق	اتاقی که در آن افراد زیادی زندگی می‌کنند.
خلوت اتاق	اتاقی که در آن افراد کمی زندگی می‌کنند. اکثراً اتاق وکیل‌بند خلوت اتاق است.
سویت	زندان انفرادی
کارگاه	محل کار و حرفه‌آموزی زندانیان
کلیدر	راهروی زندان
هواخوری	محیط روبازی که در کنار هر اندرزگاه قرار دارد و زندانیان در زمان‌های مشخص از اندرزگاه خارج می‌شوند و باید زمان معینی را در آن جا بگذرانند.

اصطلاحات اقتصادی

اقتصاد حاکم بر زندان و شیوه‌های تعامل و شکل‌بندی منطق ارتباطات و کنش پیرامون امر اقتصادی جزو پیچیده‌ترین وجوه کنش و تعامل در زندان است. این وجه در برگیرنده مجموعه‌ای از کالاهای ارزشمند (که در بخشی جداگانه بدان خواهیم پرداخت)، کنشگران اقتصادی و فضاهای اقتصادی است. به عبارت دیگر عرصه اقتصاد در زندان متشکل از ترکیبی از نقش‌ها، فضاها و کالاها است. بیشترین سطوح تضاد و مناقشه در زندان را باید در عرصه اقتصادی رؤیت کرد. همانطور که در مصاحبه‌ها نیز آمده است (بنگرید به پیوست) زندان به شدت زیر سیطره امر اقتصادی با منطق خاص خودش در زندان درآمدی است. غلبه اقتصاد بر همه عرصه‌های حیات اجتماعی مسئله‌ای است که در سال‌های اخیر مورد توجه بوده است اما غلبه امر اقتصادی و الگوهای مبادله، دلالتی و... بر زندان پدیده‌ای است بس غریب و نیازمند تحلیلی مشخص است. آنچه پرواضح است این است که اگرچه درک رایج از زندان، این مکان را به عنوان عرصه‌ای جدافتاده از نظم هنجاری رایج می‌پندارد، اما زندان در پیوندی به فضای هنجاری رایج (خصوصاً در اقتصاد غیر رسمی) به فضای بیرون از خود پیوند خورده است و مجموعه بزرگی از کنش‌های اقتصادی در زندان در جریان است.

اصطلاحات اقتصادی	
همخرج	تعدادی از زندانیانی که برای کاهش هزینه‌های روزمره به صورت هفتگی و مشترک خرید خود را انجام می‌دهند و با هم از آن‌ها استفاده می‌کنند.
عشق دادن	پرداخت پول یا سیگار یا مواد در ازای لو ندادن عمل خلاف.
پاسار	کارت بانک «پاسارگاد» که تمام زندانیان فقط حق استفاده از آن را در داخل زندان دارند.

اصطلاحات اقتصادی	
کد زدن	چک کردن واریزی شخص خریدار مواد با تلفنچی برای نهایی کردن خرید از کاسب.
لفظ بیا	وقتی معامله‌ای می‌شود و فرد خریدار پول آن را ندارد و قول می‌دهد که در وقت معین پول آن را پرداخت نماید.
تلک زدن	دزدیدن.
هم خرجی	یک کیسه بودن و با هم خوردن، در هزینه‌های اتاق شریک شدن.
راه بده دوزارم ما پیدا کنیم	یعنی بگذار ما هم نفعی و سود ببریم.
کاسب	پخش کننده مواد.
چتر باز	به کسی گفته می‌شود که هر جا سفره‌ای پهن شود چتر خودش را باز کرده و مهمان ناخوانده می‌شود.
گروبی	وسیله‌ای یا چیزی است که شخص نزد کسی برای گرفتن چیزی یا معامله‌ای به طور امانت قرار می‌دهند.

پیام‌های رمزی

در زندان مجموعه‌ای از استعاره‌ها و کنایه‌ها و پیام‌ها وجود دارد که در مواقع بحرانی برای اطلاع‌رسانی به کار می‌رود. برای مثال در مواقع مصرف مواد یا معاملات اقتصادی غیر قانونی زمانی که با حضور مأموران مواجه می‌شوند اصطلاحاتی را به کار می‌برند و به صورت زنجیره‌وار و دهان به دهان به یکدیگر اطلاع می‌دهند. برای مثال وقتی در انتهای یک راهرو مصرف مواد صورت می‌گیرد و مأموران وارد یک راهرو می‌شوند، اولین فردی که با مأموران مواجه می‌شود با صدایی که به گوش نفر بعدی برسد می‌گوید «نباشه» این اصطلاح دهان به دهان به قالب یک موج راه می‌افتد و به انتهای راهرو می‌رسد و قبل از رسیدن مأموران بساط مصرف را جمع می‌کنند. این اصطلاحات به نظر می‌رسد تاریخ مصرف داشته باشند و به صورت خلق‌الساعه خلق می‌شوند. یعنی یک اصطلاح وقتی لو می‌رود دیگر استفاده نمی‌شود و اصطلاح دیگری جای آن را می‌گیرد. این سطوح از خلاقیت ارتباطی و زبانی به صورت دهان به دهان یک جریان انتقال پیام و اطلاعات را در زندان تولید کرده است که بتواند زندانیان را از لو رفتن حمایت کند.

پیام های رمزی	
این واژگان برای اطلاع رسانی حضور مسئولین، گارد، یا هر عنصر خارجی که حضورش برای زندانیان مخاطره آمیز است. علی الخصوص زمانی که در داخل بند عمل خلافی در حال انجام است.	داداش گلم نرنی بیرون
	پنجره اتاقتو وا کن
	تخلیه ست آقاجون
	داداش گلم
	شرتک حلقه ای
	اومد تو
	نباشه
	هاتی بیلی

کالاهای ارزشمند در زندان

در داخل زندان به دلیل محدودیت‌های قانونی موجود، فضای امنیتی، مشکلات اقتصادی زندانیان، عرضه محصولات با تنوع کم، حساسیت‌های مسئولین زندان بر اساس تجربیات گذشته و بسیاری از عوامل دیگر، برخی کالاها در میان زندانیان ارزشمند تلقی شده و باعث به وجود آمدن فاصله طبقاتی، قدرت، هویت و ارتباطات درون گروهی و برون گروهی شده است.

سیگار

به دلیل آمار بالای افراد سیگاری در داخل زندان، سیگار جزو کالاهای ارزشمند تلقی می‌شود که قابل مبادله برای اکثریت زندانیان است. تنها سیگار مجاز و عرضه شده در زندان سیگار «بهمن» است که در بوفه زندان به فروش می‌رسد.

از طرفی مشکلات اقتصادی شخص زندانی و عدم توانایی مالی کافی برای تامین هزینه خرید سیگار روزمره، سیگار را به کالای ارزشمندی بدل می‌کند که گاه فرد را ناچار به استفاده از ته مانده سیگار دیگران می‌کند. سیگار در زندان به مثابه پول رایج در میان زندانیان و حتی بوفه زندان رد و بدل می‌شود. چنانکه برای خرید از بوفه زندان می‌توان با ارائه سیگار به بوفه زندان به جای پرداخت پول خرید کالا را انجام داد.

حتی در مبادلات کالا بین خود زندانیان هم می‌توان با سیگار معامله کرد. این معاملات می‌تواند کالا باشد، بیعانه قمار باشد، پول باشد یا حتی استفاده از خدمات در ازای سیگار.

در داخل اندرزگاه‌ها و اتاق‌ها افرادی که توانایی مالی بسیار ضعیفی دارند و از خارج از زندان کسی به حساب بانکی (پاسار) آن‌ها پول واریز نمی‌کند، به ناچار مشغول به انجام کارهایی می‌شوند تا زندگی و نیازهای حداقلی خود را تامین کنند. این افراد شامل زحمتکشان یا شهرداریان (افرادی که نظافت داخل اتاق‌ها بر عهده آن‌ها است و وظیفه دارند که اتاق‌ها را تمیز نگاه دارند)، ظرفشویان (افرادی که پس از هر وعده غذایی وظیفه شست و شوی ظروف را برعهده دارند)، لباسشور (افرادی که لباس زندانیان را می‌شویند)، پادکه (افرادی که خدمات چای و قند را انجام می‌دهند و باید همیشه فلاکس چای را پر نگه داشته و در صورت درخواست اعضای اتاق به آن‌ها چای بدهند) می‌شود که واحد مبادله‌ای آن‌ها سیگار است و به صورت روزانه و به نوبت اعضای اتاق به آن‌ها پرداخت می‌شود. آن‌ها به ازای هر روز کار در اتاق ۲ بسته سیگار دریافت می‌کنند.

تلفن همراه و سیمکارت

می‌توان به جرئت گفت که ارزشمندترین کالای ارتباطی در داخل زندان تلفن همراه است. طبق قانون، زندانیان حق استفاده از تلفن همراه را در داخل زندان ندارند و چنانچه تلفن همراه از زندانی کشف شود، تلفن همراه ضبط و برای رسیدگی به دادگاه ارجاع داده می‌شود. طبق بررسی‌های به عمل آمده توسط مسئولین و همچنین اظهارات زندانیانی که با آن‌ها مصاحبه به عمل آمد مشخص شد که ورود گوشی تلفن همراه به ۲ طریق امکان پذیر است. اولین و رایج ترین راه وارد کردن توسط کادر و سربازان زندان است که این امر اجتناب ناپذیر است، زیرا زندانیان از طرق مختلف از جمله پیشنهاد رشوه با مبالغ کلان، واریز وجه به حساب کارکنان، ایجاد روابط عمیق و عاطفی با کارکنان و سربازان و ... وارد عمل می‌شوند. راه دوم انتقال گوشی تلفن همراه از طریق پهبادهای حیات هواخوری طبق هماهنگی‌های دقیق است که این وقوع این امر به دلیل گزارش و رصد برج‌های مراقبت بسیار نادر است. عوامل متعددی باعث اهمیت یافتن گوشی تلفن همراه در داخل زندان می‌شود که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- انتقال و دریافت اطلاعات از خارج زندان
- ارتباط با خانواده

- هماهنگی برای واریز و برداشت وجه از طریق خرید و فروش مواد مخدر در داخل زندان به وسیله عامل بیرونی
- کسب اطمینان برای واریز وجه از طریق پیامک
- کلاهبرداری‌های تلفنی
- حل مشکلات مربوط به پرونده مجرم
- گوش کردن به موسیقی
- ارتباط با بندهای دیگر
- کسب درآمد از طریق اجاره دادن گوشی تلفن همراه
- انجام معاملات در بیرون از زندان

این موارد و بسیاری از عوامل دیگر باعث ایجاد ارزش گزاف برای گوشی تلفن همراه می‌شود. در اهمیت گوشی تلفن همراه می‌توان به قیمت آن در داخل زندان اشاره کرد. گوشی ۱۱۰۰ نوکیا در خارج از زندان کمتر از ۱۰۰ هزار تومان ارزش دارد، همین گوشی در داخل زندان تا ۲/۵ میلیون تومان خرید و فروش می‌شود که با استناد به مصاحبه انجام شده با یکی از زندانیان همین گوشی در بعضی از زندان‌ها تا مرز ۲۰ الی ۳۰ میلیون تومان هم به فروش می‌رسد. دلیل این قیمت‌گذاری هم به نظارت شدید و سختگیری مسئولان آن زندان و همچنین حضور کلاهبرداران حرفه‌ای تلفنی است که کلاهبرداری‌های کلانی را با یک تماس تلفنی انجام می‌دهند. برقراری ارتباطات زیرزمینی و در عین حال بسیار پیچیده و گسترده در داخل زندان را می‌توان با کمبود امکانات ارتباطی، حیاتی بودن امر ارتباط، حفظ قدرت و همچنین فرار از قانون توجیه کرد. ارتباط با بیرون از زندان در داخل زندان می‌تواند برای فرد، قدرت مادی و معنوی بسیاری را به همراه داشته باشد و داشتن گوشی تلفن همراه این امر را ممکن می‌کند و از این جهت از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

فلش مموری

زندگی یکنواخت و فضای بسته و تکراری در داخل زندان باعث خلاقیت و استفاده از پیش پا افتاده‌ترین امکانات برای ایجاد تنوع در سبک زندگی آنان می‌شود. در داخل تمام بندهای زندان تلویزیون برای استفاده زندانیان از برنامه‌های صدا و سیما وجود دارد. اما اجازه استفاده از هیچ وسیله جانبی برای اتصال به تلویزیون‌ها وجود ندارد. با

این حال زندانیان با استفاده از کمترین امکانات (وارد کردن سیم و استفاده از کبریت و فندک برای جوش دادن) تلویزیون ها را مجهز به سیستم ورودی USB می کنند و با سفارش قبلی به آدم های بیرونی شان برای تهیه فلش با ظرفیت های بسیار زیاد و اندازه فیزیکی کوچک و محتوای مورد نظرشان اقدام به وارد کردن فلش مموری کرده و در زمان های مناسب و به دور از چشم مراقبین زندان به تماشای فیلم ها و سریال های مورد علاقه خودشان می نشینند.

مواردی توسط مسئولین مشاهده و ضبط شده و همچنین توسط زندانیان طی مصاحبه گزارش شده که بعضی از زندانیان فیلم هایی با محتوای پورن را در داخل فلش مموری ذخیره دارند و از آن استفاده می کنند.

فلش مموری در داخل زندان خرید و فروش می شود و نرخ های متفاوتی بر اساس محتوای آن و ظرفیت آن وجود دارد. در زمان های مختلف سال قیمت فلش مموری تغییر می کند. برای مثال قبل از تعطیلات عید نوروز قیمت فلش به بالاترین حد ممکن می رسد، زیرا تعطیلات عید نوروز زمان بسیار مناسبی برای تماشای فیلم و به نوعی جشن گرفتن و خروج از یکنواختی است؛ زیرا هم تعداد مراقبین به دلیل تعطیلات و مسافرت کمتر می شود و هم تعداد زندانیان کمتر از همیشه است که باعث کم شدن نظارت در داخل بندها می شود.

پوشاک

پوشاک در داخل زندان نقش بسیار مهمی را در نمود قدرت و نفوذ قدرت شخص ایفا می کند. آن هم از این جهت است که داشتن یا نداشتن یک سری از پوشاک بستگی به عواملی از جمله توانایی مالی، داشتن قدرت و نفوذ در قدرت رسمی و همچنین در بین قدرت غیر رسمی دارد.

پوشش در داخل زندان از لحاظ ارتباطی امر بسیار قابل توجهی است؛ چرا که زندان برای خود واجد مد مخصوصی است. چنانکه لباس گرمکن یا شلوار ورزشی مارک آدیداس چندین سال است به گفته ی زندانیان و مسئولان زندان مد پوششی رایج زندان است.

هر آنچه که در داخل زندان به تعداد محدود وارد و استفاده می شود به صورت خودکار تبدیل به کالای ارزشمند می شود، زیرا هم نیازمند توانایی مالی است و هم قدرت رسمی و غیررسمی کالاهای محدود را بین تمام زندانیان به صورت یکسان تقسیم نمی کنند و این مسئله که شخص به قدرت رسمی و غیر رسمی نزدیک باشد در بهره مندی شخص از امکانات محدود نقش حیاتی را ایفا می کند. این امر باعث می شود زندانیانی که از قدرت مالی کافی برای

خریداری کالاهای ارزشمند و محدود برخوردارند، ناخودآگاه واجد قدرت غیررسمی می‌شوند. در زیر به برخی از این کالاها اشاره می‌شود:

دمپایی

یکی از وجوه تمایز بین زندانیان نوع دمپایی آنان است. نوع دمپایی می‌تواند نشان دهنده قدیمی بودن یا جدیدالورود بودن زندانی باشد، که همین امر برای فرد هویت‌سازی می‌کند. همچنین می‌تواند تعیین‌کننده طبقه اقتصادی فرد نیز باشد. ۳ نوع دمپایی در زندان وجود دارد. نوع اول مشهور است به دمپایی دولی (دولتی) که این نوع دمپایی به دلیل دولتی بودن و استفاده قشر بسیار ضعیف اقتصادی مشخص‌کننده طبقه بسیار پایین اقتصادی است.

نوع دوم دمپایی، دمپایی «نیکتا» است که هرکسی توانایی خرید آن را به دلیل گران‌قیمت بودن در داخل زندان ندارد. دمپایی نیکتا مشخص‌کننده طبقه اقتصادی متوسط به بالاست و بسیاری از زندانیان در حسرت داشتن یک جفت دمپایی نیکتا هستند. طبق گزارش زندانیان و مسئولین زندان قیمت یک جفت دمپایی نیکتا بعضاً تا ۴۰۰ هزار تومان هم خرید و فروش می‌شود.

نوع سوم دمپایی، دمپایی روکش دوخت است. به این صورت زندانیانی که هم قدیمی آن زندان هستند و هم از لحاظ مالی وضعیت مناسبی نسبت به بقیه دارند، این افراد دمپایی نیکتا را خریداری می‌کنند و با پرداخت پول به هنرمندان داخل زندان برای دمپایی روکش شخصی می‌بافند که برای هر شخص طرح خاص و رنگ جداگانه با هزینه تقریبی ۱۵۰-۲۰۰ هزار تومان بافته می‌شود.

گرمکن و شلوار ورزشی

همانطور که اشاره شد گرمکن و شلوار ورزشی نشان‌دهنده بسیاری از ویژگی‌های زندانی از جمله طبقه اقتصادی، میزان حبس، ارتباطات با قدرت رسمی و غیررسمی و... است. چندین عامل باعث ارزشمند بودن این کالا از جمله محدود بودن ورود لباس برای هر زندانی، محدود بودن کالاهای فروشگاه زندان، عدم توانایی مالی و اقتصادی زندانی، وجود قدرت غیررسمی کنترل‌کننده کالاهای ارزشمند و... است. این عوامل سبب می‌شود گرمکن و شلوار ورزشی تبدیل به پدیده‌ی منعکس‌کننده قدرت غیررسمی شود.

این کالا اشخاص را به سه طبقه تقسیم می‌کند؛ ۱- زندانیانی که گرمکن و شلوار ورزشی مرغوب و خاص دارند. ۲- زندانیانی که صرف داشتن لوگوی مارک آدیداس بر روی لباسشان باعث تمایز آنها می‌شود. ۳- زندانیانی که لباسشان ساده - فاقد لوگو برندهای مشهور- یا لباس خود زندان است.

انگشتر و ساعت

از کالاهای ممنوع و در عین حال ارزشمند در بین زندانیان می‌توان به انگشتر و ساعت اشاره کرد. ممنوعیت ورود یک کالا به زندان باعث ارزشمند شدن آن کالا و نمود قدرت برای صاحب کالا محسوب می‌شود. استفاده از انگشتر و ساعت معمولاً در زمان‌هایی که نظارت قدرت رسمی مسئولان به حداقل می‌رسد و تعداد بیشتری از زندانیان دور هم جمع می‌شوند، مانند زمان هواخوری، اتفاق می‌افتد تا زندانی قدرت غیررسمی خود را به نمایش بگذارد. این نمایش بیانگر تمایز و برتری از سایر زندانیان صرفاً به سبب استفاده از این کالاها است.

تخت

از مهم‌ترین کالاهای ارزشمند در داخل زندان تخت است. چرا که به دلیل کمبود تخت نسبت به نفرات در داخل زندان و ظرفیت بسیار کم در داخل به نسبت ورودی زندانیان، تخت به کالایی ارزشمند بدل شده است. در واقع داشتن یا نداشتن تخت نشان دهنده بسیاری از ویژگی‌های زندانی است.

هر اتاق دارای ۱۸ تخت است که به دلیل تعداد بالای زندانیان - میانگین هر اتاق ۲۵ نفر - ۷ نفر کف خواب و کلیدر خواب وجود دارد و این تعداد بعضاً افزایش چشمگیری دارد. زندانیان از لحاظ محل خواب به چند دسته تقسیم می‌شوند: کلیدر خواب، کف خواب اتاق، تخت خواب

به دلیل کمبود امکانات و بستر لازم و همچنین ضعف قانون به جهت صدور حکم حبس برای مجرمان در سطوح مختلف تخت تا حدی ارزشمند شده که در بسیاری از اتاق‌های زندان بر روی یک تخت ۲ یا ۳ نفر می‌خوابند.

آنچه که افراد را واجد شرایط داشتن تخت می‌کند عوامل متعددی هستند اما مهم‌ترین آن‌ها میزان حبس گذرانده شده توسط شخص زندانی است؛ چرا که در هر اتاق مسئول تخت و در کل بند، شخص وکیل بند موظف است که از طریق ثبت نام و میزان حبس افراد به

محض تخلیه تخت به نوبت لیست تخت در اختیار زندانیان کف خواب قرار دهد. اما عوامل دیگری هم در استفاده از تخت موثر است، مانند: خرید و فروش تخت (تقریباً ۲ میلیون تومان)، همشهری یا هم محله‌ای بودن با وکیل بند یا مسئول اتاق و ... که می‌توان آن را نفوذ قدرت غیر رسمی دانست.

مواد مخدر

می‌توان گفت مواد مخدر ارزشمندترین کالای داخل زندان محسوب می‌شود. حساسیت‌های بسیار زیاد و قوانین سخت و سنگین برای حمل، مصرف و خرید و فروش و همچنین قیمت چند صدبرابر نسبت به بیرون از زندان این کالا را به ارزشمندترین، گران‌ترین و کمیاب‌ترین کالا بدل کرده است. ورود مواد مخدر به زندان علی‌رغم نظارت دقیق و اقدامات پیشگیرانه از سوی مسئولان زندان به طرق مختلف انجام می‌شود که می‌توان به روش‌های زیر اشاره کرد.

- ۱- ورود مواد توسط کادر زندان (به اصطلاح زندانیان سگ): زندانیان از روش‌های زیادی برای اقناع سربازان، کارمندان و کادر اداری زندان استفاده می‌کنند تا در ازای دریافت پول مواد مخدر را وارد زندان کنند. یکی از روش‌های رایج در زندان ایجاد صمیمیت و تحریک عواطف زندانبانان و یا ایجاد حس دین در آنان است.
- ۲- ورود مواد توسط زندانیان (به اصطلاح زندانیان، ورود بلعی): احتیاج مبرم جسمی و روانی معتادان و همچنین سودآوری فروش به دلیل قیمت چند صدبرابری مواد مخدر در داخل زندان عواملی هستند که بعضی از زندانیان را به بلعیدن مواد بسته بندی شده در بیرون (مرخصی‌ها، مسیر بین دادگاه و زندان، ملاقات‌ها و ...) سوق می‌دهد. طبق گفته زندانیان و مسئولین زندان قیمت برخی از انواع مواد در بیرون از زندان ۲۰ هزار تومان و همان اندازه از همان نوع مواد مخدر در داخل زندان ۱۵ میلیون تومان است.

کیفیت و تراکم وسایل داخل اتاق

معمولاً اتاق وکیل بند از لحاظ کیفیت و تعداد وسایل داخل اتاق در سطح بالاتری از بقیه اتاق‌ها قرار دارد. یخچال و فرش تازه‌تر یا متفاوت از بقیه، داشتن وسایل مصرفی خاص، بهره مندی از امکانات به روزتر نسبت به بقیه زندانیان از ویژگی این اتاق است. البته بسیاری از این موارد ممنوع است و در صورت مشاهده و صلاح‌دید مسئولین با توجه به وضعیت حاکم و نیازسنجی با آن‌ها برخورد می‌شود.

امکانات ویژه، محدود و ارزشمند

آب گرم حمام

مدیریت حمام توسط زندانیانی که تحت عنوان «حمامچی» هستند انجام می‌پذیرد. زمان استفاده از حمام بسیار مهم است؛ چرا که هم از لحاظ شلوغی و خلوت بودن به دلیل کم بودن زمان استحمام برای هر شخص حائز اهمیت است و هم آب حمام در زمان‌های محدودی گرم است که اکثر اوقات حمامچی زمان خلوت و آب گرم را برای وکیل بند و اطرافیانش در نظر می‌گیرد (عشق رساندن به وکیل بند).

تلفن همگانی

یکی از راه‌های ارتباط با بیرون از زندان تلفن همگانی داخل هر اندرزگاه است که زیر نظر وکیل بند یا مسئولی که وکیل بند انتخاب می‌شود زمان بندی می‌شود. به دلیل محدود بودن زمان استفاده از تلفن همگانی و تعداد بالای زندانی در هر بند -به طور میانگین ۷۰۰ نفر- استفاده از تلفن همگانی ارزشمند محسوب می‌شود و استفاده از آن برای وکیل بند و اطرافیانش بسیار راحت تر و طولانی‌تر است.

اولویت خرید از فروشگاه

هر بند دارای فروشگاه مجزا است که زیر نظر بنگاه تعاون زندان فعالیت می‌کند. این فروشگاه‌ها به مرور زمان و با ارتباطی که با وکیل بندها و اطرافیانش برقرار می‌کنند اولویت‌های خاصی را برای آن‌ها در نظر می‌گیرند. از جمله اینکه محصولات محدود و ارزشمندی که به تعداد مشخصی وارد فروشگاه‌ها برای عرضه به زندانیان می‌شود تعدادی از آن‌ها را برای وکیل بند و اطرافیانش و تعدادی از زندانیانی که قدیمی هستند (حق آب و گل دارند) کنار گذاشته و هنگامی که زندانیان برای خرید به فروشگاه‌ها مراجعه می‌کنند از فروش تمام محصولات امتناع می‌شود.

الگو سلسه مراتب قدرت

قدرت در زندان به دو صورت رسمی و غیر رسمی است که هر دو بر هم تاثیر می‌گذارند. قدرت رسمی را می‌توان قدرت تعریف شده از سوی قانون دانست که در راس شامل مدیرکل زندان‌های هر استان و معاون‌های مدیرکل، روسای زندان‌ها، معاون‌های رییس زندان، مدیر

داخلی زندان و رییس اندرزگاه‌ها است. کارمندان زندان و همچنین سربازان در حال خدمت را می‌توان عامل نفوذ قدرت رسمی دانست.

قدرت رسمی برای اعمال قدرت خود در زندان به قدرت غیر رسمی نیاز دارد چرا که زندانی برای حفظ حیات تعریف شده خود در زندان ناچار به اطاعت از قدرت غیر رسمی است و با فرهنگ موجود در زندان، معادلات مختلفی وجود دارد که فرد زندانی را در عین محدود نمودن به یک سری قوانین و عرف‌های موجود، رضایت را هم برای وی به ارمغان می‌آورد و این امر در مواجهه با قدرت رسمی امکان‌پذیر نیست و در صورت اعمال قدرت رسمی به طور مداوم، زندان با شورش و بحران‌های نظیر آن روبرو می‌شود؛ از این رو قدرت رسمی و غیر رسمی در یک بده بستان دائمی کنترل زندان را مهیا می‌کنند.

قدرت غیر رسمی می‌توان شامل هر نوع قدرتی که داخل زندان از سوی برخی زندانیان بر دیگر زندانیان و قدرت رسمی اعمال می‌شود تعریف کرد. این قدرت می‌تواند از سوی قدرت رسمی انتخاب شود و هم می‌تواند توسط خود زندانی در صورت داشتن یک‌سری از ویژگی‌ها کسب شود.

راه‌های کسب قدرت غیررسمی

ارتباط با قدرت رسمی

این که شخص زندانی با قدرت رسمی ارتباط خوبی داشته باشد و یا حتی در برخی موارد به دروغ خود را منتسب به یک قدرت رسمی معرفی کند باعث قدرت یافتن وی می‌شود. اگر زندانی با یک سرباز یا کارمند معامله (زد و بند) داشته باشد و به اصطلاح زندانیان سگ داشته باشد که برای او مواد یا هر کالای ارزشمند غیرقانونی را وارد کند، یکی از اهرم‌های قدرت را دست دارد چرا که این معامله سود بسیار کلانی را به همراه دارد و پول برای زندانی معنی قدرت مطلق را دارد. معامله با زندانبان یا سرباز به سادگی اتفاق نمی‌افتد، زندانیان ترفندهای مختلفی را استفاده می‌کنند تا زندانبان را مجاب به معامله کنند. برای مثال زندانی از طریق ارتباطات بیرونی خود و گماشتن افرادش، اطلاعات کامل فرد زندانبان را به دست می‌آورد و از این اطلاعات در راستای تحدید زندانبان به انجام اعمال خصمانه علیه خانواده‌اش و یا پیشنهاد پول برای رفع مشکلی که زندانبان در زندگی شخصی‌اش دارد و واریز وجه به حساب بانکی وی او را مدیون خود می‌کند و در ازای این مبلغ پول از زندانبان وارد کردن مواد یا انجام هر کار

غیر قانونی را طلب می‌کند. پس از اولین معامله، زندانبان ناچار به تن دادن به تمام خواسته‌های زندانی می‌شود تا قانون و قدرت رسمی متوجه جرم مرتکب شده او نشود و به اصطلاح زندانبان سگ زندانی می‌شود.

ارتباط با قدرت رسمی در سطح دیگری منجر به قدرت یافتن زندانی و انتخاب وی به عنوان وکیل بند می‌شود. وکیل‌بند به فرد زندانی اطلاق می‌شود که زندانبان او را به عنوان رابط بند خود با مسئول اندرزگاه انتخاب می‌کنند. یکی از شرایطی که وکیل‌بند برای انتخاب شدن نیاز دارد ارتباط خوب با قدرت رسمی است، چرا که می‌تواند برای آن بند یا اندرزگاه شرایط ویژه‌ای مهیا کند؛ از جمله کم کردن زمان هواخوری، نظارت کم‌تر بر جرم‌ها و اعمال غیرقانونی در داخل بند و ...

نزاع دسته جمعی

از راه‌های موثر برای کسب قدرت غیررسمی، همچنین جلب توجه و دیده شدن در داخل زندان ساختن دعوای شدید با گروه‌های دارای وجهه و قدرت در داخل بند است. هنگامی که یک گروه در اندرزگاه گروه نامی دیگری را در دعوای دسته جمعی شکست می‌دهد، در اذهان عمومی قدرت مند است و دیگر زندانبان از آن‌ها حساب می‌برند. در گذشته داشتن اندام درشت و بدن دارای خالکوبی یا رد خودزنی روی بدن زندانبان برای نمایش قدرت موثر بود اما بر اساس گفته زندانبان این موارد امروزه برای زندانبان اهمیتی ندارد و ضرب المثل: «دعوای زندان یک راند نیست» در تایید همین مساله است که قدرت ظاهری یا دعوای ساختگی ارزشی ندارد و زندانی قدرتمند زندانی است که با هر اندام و جسه‌ای بتواند جلوی زور و ظلم بایستد و حق خود را بگیرد.

برش داشتن

اصطلاح برش داشتن برای زندانبان در انتخاب وکیل بند استفاده می‌شود. برش داشتن به این معنی است که شخصی که می‌خواهد به عنوان وکیل بند انتخاب شود باید در بین زندانبان قدرتش ثابت شده باشد و در صورت بروز شورش یا درگیری در داخل اندرزگاه بتواند از طریق قدرت خود و اطرافیانش به سرعت به درگیری پایان دهد. طبق گفته یکی از زندانبان شخصی در سال‌های گذشته وکیل‌بند بوده و در زمان شورش شدیدی که در بند رخ داده بود با فریاد

خود شورش را پایان داده بود و از رییس اندرزگاه برای زندانیان آن بند پاداش دریافت کرده بود. یاد کردن از چنین شخصی نشان دهنده اهمیت برش برای وکیل بند است.

ارتباط با بیرون

ارتباط با بیرون به این معنی است که شخص زندانی در بیرون از زندان خانواده یا دوستی داشته باشد که برایش ارزش قائل هستند و او را حمایت می‌کنند. بسیاری از افراد به دلیل جرمی که مرتکب شده‌اند یا شخصیت‌شان، از سوی خانواده و دوستان ترد می‌شوند و در برخی موارد هم به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی خانواده، زندانی حمایت خود را از دست می‌دهد. ارتباط با بیرون همیشه به معنی حمایت مادی یا معنوی شخص مددجو نیست و بعضی اوقات به معنی امکان ارتکاب جرم با یک شخص در بیرون از زندان هم هست. به این صورت که زندانی برای کسب درآمد در زندان از طریق فروش مواد مخدر اقدام به هماهنگی با یک شخص بیرونی می‌کند و پول‌ها به حساب آن شخص واریز می‌شود. در سطوح دیگر هم ارتباط با بیرون برای فرد زندانی قدرت می‌دهد، به این صورت که شخص در خارج از زندان هم نفوذ دارد و می‌تواند از آن ارتباط برای انجام بسیاری از امور از جمله انجام جرم، پیگیری مشکلات زندانی، درخواست و دریافت پول در صورت نیاز و... استفاده کند و به اصطلاح پشتوانه بیرونی دارد. پس ارتباط با بیرون امکان ویژه‌ای است که هر زندانی از آن بهره‌مند نیست.

پول

پول نقش بسیار مهمی در قدرت یافتن فرد زندانی ایفا می‌کند. امکان استفاده از امکانات موجود در زندان و تشکیل جیره خورها در اطراف فرد واضح‌ترین نمود قدرت یافتن فرد است. پول مانند فضای بیرون در داخل زندان هم عامل ایجاد فاصله و شکاف طبقاتی می‌شود. پول تعیین کننده نوع گرمکن و شلوار، نوع دمپایی، نوع سیگار، نوع وعده‌های غذایی، امکان استفاد از امکاناتی نظیر خرید خارج از نوبت از فروشگاه، استفاده از آب گرم حمام، استفاده از تلفن همگانی، خرید موبایل و سیمکارت و ... است. تسهیل ارتباطات با قدرت‌های غیر رسمی موجود در داخل زندان و افراد خارج از زندان برای زندانی از طریق داشتن پول امکان‌پذیر است. راه دیگر قدرت یافتن فرد از راه پول این است که زندانی با انجام امور خیریه در زندان است. بسیاری از زندانیان به دلیل نداشتن شغل و منبع درآمد در وضعیت معیشت حداقلی قرار دارند،

با هزینه کردن برای حمایت از این افراد به صورت خودکار شخص حامی واجد وجهه مثبت می‌شود و حمایت گروه زیادی را برای خود کسب می‌کند.

وکیل‌بند

در صدر قدرت‌های غیر رسمی در داخل زندان شخص وکیل‌بند قرار دارد که پس از انتخاب شدن از بسیاری از امکانات و نفوذ بهره‌مند می‌شود. وکیل‌بند رابط بین زندانیان یک اندرزگاه و رییس اندرزگاه است و مسئول رسیدگی به امور داخلی زندانیان است. وظایف وکیل‌بند را می‌توان این‌گونه شرح داد: حل و فصل مشکلات میان زندانیان، جلوگیری از شورش و اغتشاش در داخل بند، انتقال مشکلات موجود در اندرزگاه به مقام رسمی، جلوگیری از وقوع جرم و خرید و فروش و استعمال مواد مخدر، تامین امکانات مورد نیاز زندانیان، حضور دائم و نظارت بر رفتار و اعمال زندانیان و گزارش آن به رییس اندرزگاه. وکیل‌بند را قدرت رسمی از بین خود زندانیان انتخاب می‌کند. بنا به گفته زندانیان شخص وکیل‌بند باید در بین زندانیان مورد قبول باشد و زندانیان از او حساب ببرند و به اصطلاح برش داشته باشد. اصطلاح برش داشتن اشاره به توانایی وکیل‌بند برای کنترل افراد اندرزگاه و لابی با قدرت رسمی دارد که بتواند برای زندانیان آن بند امکانات و شرایط مطلوبی را محیا کند. چنانچه اکثریت مصاحبه‌شوندگان بیان کردند، امکان ندارد بدون اطلاع وکیل‌بند جرمی در داخل اندرزگاه اتفاق بیفتد، از طرفی در داخل زندان خرید و فروش و استفاده از مواد ممنوع و غیر قانونی اعم از مواد مخدر به هر نوع، تلفن همراه، سیمکارت، فلش مموری، تیزی و ... امری اجتناب‌ناپذیر است. از همین رو زندانیان از اصطلاح "عشق رساندن" به وکیل‌بند استفاده می‌کنند. عشق رساندن به وکیل‌بند به این معنی است که برای انجام جرم در داخل اندرزگاه باید وکیل‌بند را شریک کرد و او را در سود حاصل از خرید و فروش مواد ممنوع سهیم کرد، یا برای انجام اعمال غیرقانونی و خلاف عرف باید با وکیل‌بند تصفیه حساب کرد.

وکیل‌بند امکان استفاده از شرایط ویژه‌ای را در مقایسه با دیگر زندانیان دارد. از جمله استفاده از آب‌گرم و ساعت خلوت حمام، استفاده از اتاق با امکانات بهتر و کامل‌تر، امکان خرید محصولات محدود از فروشگاه بدون رعایت نوبت، امکان استفاده بیشتر از تلفن همگانی، امکان استفاده بدون نوبت از چراغ خانه، برخوردار بودن از حمایت بیشتری از زندانیان به جهت قدرت غیر رسمی بیشتر و ...

جرم و پیشینه

زندانیان با جرم‌های مختلفی وارد زندان می‌شوند و به محض ورود و پس از انتقال از قرنطینه برای زندانیان اندرزگاه میزان جرم و پیشینه شخص مشخص می‌شود. همین مسئله باعث ایجاد یک پیش زمینه ذهنی راجع به شخصیت آن فرد برای دیگر زندانیان می‌گردد. هرچقدر میزان جرم شخص بیشتر و پیشینه وی سیاه‌تر باشد در میان زندانیان جایگاه قدرت بیشتری را کسب می‌کند. چنانکه شخص از اصطلاح "سینه سوخته" برای شخصی که بیشتر عمر خود را به جهت میزان سنگینی جرم او در زندان گذرانده استفاده می‌کنند و از او حساب بیشتری می‌برند و او را به عنوان "فتوی" در منازعات انتخاب می‌کنند.

پیشینه افراد یا به اصطلاح خود زندانیان "اسم بیرونی" شخص در قدرت یافتن او در داخل زندان موثر است. چنانچه اگر شخص در بیرون از زندان در شهر یا محله ای خاص برای خود اسم و رسمی داشته باشد و افراد بیشتری او را به نام بشناسند همین امر منجر به قدرت یافتن او در داخل زندان خواهد شد.

گروه‌ها

عضویت در گروه‌ها در داخل زندان امری اجتناب ناپذیر است چرا که عضویت در آن‌ها هم ارادی است و هم غیر ارادی. فرد با عضویت در گروه‌ها خود را از زیر مجموعه یک قدرت غیررسمی تعریف می‌کند و از مزایای آن بهره‌مند می‌شود. عوامل مختلفی از جمله محل زندگی، علایق فرد، زبان مادری، سطح طبقاتی، جرم و بسیاری از عوامل دیگر در اینکه فرد عضو چه گروه‌هایی شود تاثیرگذار است. اگر گروه‌ها را به ۲ دسته ارادی و غیر ارادی تقسیم کنیم می‌توانیم تعدادی از گروه‌ها این‌گونه دسته بندی کنیم:

گروه‌های ارادی

هم اتاقی‌ها: اعضای هر اتاق عضو گروه هم‌اتاقی هستند که به گونه‌ای می‌توان این گروه‌ها هسته مرکزی گروه‌ها تعبیر کرد چرا که افراد تمام طول روز و شب را با هم‌اتاقی‌هایش می‌گذرانند و خانواده وی در داخل زندان هم‌اتاقی‌هایش هستند.

هم خرج‌ها: زندانیان برای کاهش هزینه‌های روزمره زندگی خود به‌ویژه هزینه خورد و خوراک، اقدام به تشکیل گروه هم‌خرجی برای خود می‌کنند. به این صورت که چند نفر از

زندانیان که به یک‌دیگر اعتماد نسبی دارند، هرکدام اول هر ماه مبلغ مشخص و توافق شده‌ای را برای خرید اقلام مشخص از جمله چای، قند، گوشت، نان و... به یکی از افراد گروه می‌دهند تا خرید ماه جاری را از صندوق ایجاد شده پرداخت کند. هم‌خرج‌ها بیشتر اوقات بر سر یک سفره وعده‌های غذایی را مصرف می‌کنند و به مرور صمیمیت در بین آن‌ها ایجاد می‌شود.

گروه‌های فرهنگی و ورزشی: فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی تعریف شده‌ای از سوی مسئولان زندان برای زندانیان در نظر گرفته می‌شود، از جمله کلاس‌های قرآن، کلاس‌های ترک اعتیاد و ورزش‌های مختلفی مثل فوتسال و والیبال که افراد به صورت ارادی در این گروه‌ها عضو و خود را زیر مجموعه آن گروه تعریف می‌کنند.

هم‌کارها: یکی از اقدامات سازمان زندان‌ها جهت حرفه‌آموزی، کسب درآمد و گذران اوقات فراغت زندانیان، ایجاد کارگاه‌های مختلف فنی و آموزشی است. همه زندانیان شرایط حضور در این کارگاه‌ها را ندارند و شرایط خاصی از سوی سازمان زندان‌ها برای استفاده و حضور در این کارگاه‌ها لازم است. در این کارگاه‌ها و محل‌های مختلف دیگری که برای کار زندانیان در نظر گرفته شده و زندانیان در آن محیط‌ها به صورت دسته‌جمعی مشغول به فعالیت می‌شوند افراد گروهی به نام گروه هم‌کاران را تشکیل می‌دهند.

گروه‌های غیر ارادی

همشهری/هم‌محله‌ای: محل تولد و زندگی زندانی اهمیت خاصی دارد چرا که در داخل زندان افراد به صورت گروه‌های قدرتمند هم‌محله‌ای یا همشهری از یک‌دیگر در مقابل خطرات احتمالی از جمله نزاع‌های فردی یا دسته جمعی حمایت می‌کنند و برای خود کسر شان می‌دانند که هم‌محله‌ای یا همشهری‌شان در دعوا با شهرهای دیگر ببازد. یا در شرایط دیگری که شخص تازه وارد زندان شده است همشهریان او به او مراجعه می‌کنند و او را از خطرات احتمالی و شرایط و اخبار زندان آگاه می‌سازند.

هم زبان: آنچه که در داخل زندان محور بسیاری از مشکلات و همچنین حل مشکلات است زبان است. زبان مادری به اندازه‌ای اهمیت دارد که یکی از دسته‌بندی‌های رایج اتاق‌ها براساس زبان است؛ اتاق کردها، اتاق لرها، اتاق ترک‌ها، اتاق فیوج‌ها و... نمونه‌های بارز تقسیم‌بندی‌های اتاق‌هاست. بسیاری از نزاع‌های دسته‌جمعی بین اتاق‌ها با زبان‌های مختلف اتفاق می‌افتد و برای افراد نتیجه آن دعوای بسیار مهم است و گویی در دعوای بین اتاق کردها و لرها

این زندانیان اتاق شماره ۵ و ۶ نیستند که دعوا می‌کنند، این دعوا بین تمام استان‌های کردنشین و تمام استان‌های لرنشین است و این آبروی آن‌هاست که بر سرش دعوا می‌کنند. پیش از هر چیز باید در نظر داشت که این قدرت و نفوذ و سطوح آن است که انواع الگوهای ارتباطی را می‌آفریند و به آن شکل می‌بخشد. جهت ارتباط، جنس ارتباط، نوع پیام در ارتباط، تعداد گیرنده و مخاطب و هر آنچه که در داخل یک مدل ارتباطی وجود دارد را می‌توان نتیجه حضور قدرت دانست.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر بر این مسئله دلالت دارند که فهم رایج از فضای زندان فهمی یک‌جانبه است و تنها از منظر قانون‌گذار و نگاه هنجارگذاران به زندان می‌نگرد. فضای زندان یک زیست-جهان است که در نسبت با فضا-زمان حاکم بر زندان صورت‌بندی‌های خاص خود را پدید آورده است. این صورت‌بندی‌های کنش در تقابل با قدرت رسمی حاکم بر زندان طیفی از همدستی، تقابل، پنهان‌سازی و... را در بر دارند که می‌توانند به قالب‌انواعی از مقاومت تعریف شوند.

زندگی اردوگاهی حاکم بر زندان و منطق اداره زندان به شکلی است که بخش بزرگی از مکانیسم‌های بقا در سازوکار زندان بسته به خلاقیت‌های کنشگران است. خلاقیت‌هایی که در نتیجه کنش متقابل نمادین ساختارهایی را پدید می‌آورد و در طول زمان این ساختارها، در عین منقطع بودن، تصلب خاص خود را دارند.

به این ترتیب به جرأت می‌توان از چیزی به نام پاره فرهنگ زندان سخن گفت. در این پاره فرهنگ که برای هر زندانی تازه وارد از پیش موجود است چارچوبی معنایی و به تعبیر گافمن یک چارچوب کنش را فراهم می‌کند. فرایندهای اجتماع‌پذیری و فرهنگ‌پذیری درون زندان صورت‌بندی‌های خاصی از تعامل و ارتباط پدید می‌آورند که نظم نمادین حاکم بر زندان را ترسیم می‌کند. این نظم نمادین و این هستی فرهنگی غالباً از تیررس محققان و سیاست‌گذاران به دور است و یا واجد ارزش تلقی نمی‌شود. این در حالی است که غایت عمل زندان طبق تعریف هنجارگذاران بازپروری است. اما در عمل مکانیسم‌های این بازپروری نه در نظم رسمی که در منطق غیر رسمی زندان صورت‌بندی می‌شود.

طبق آنچه گافمن به ما می‌آموزد می‌توان زندان را عرصه‌ای برای شکل‌بندی دوباره خود و هویت فهم کرد. به طوری که خود پیش از زندان وارد نظم نمادین جدیدی می‌شود که از یکسر

با نظم هنجاری موجود در جامعه تفاوت می‌کند. به این ترتیب فرد در زندان وارد شبکه‌ی در هم تنیده‌ای از تعاملات و ارتباطات غیر رسمی می‌شود که در بردارنده‌ی مجموعه‌ای از نقش‌ها، مناسک و چارچوب‌ها است و می‌تواند برچسب‌ها و داغ‌های متفاوتی را بر پیشانی فرد بزند. برچسب‌هایی که می‌توانند عرصه‌ای برای فرصت‌های اجتماعی درون زندان باشند و یا برعکس، امکانات کنش را برای فرد به حداقل برسانند. به این ترتیب منطق روابط قدرت در درون این شبکه‌ی تعاملی با منطقی یکسر متفاوت با حیات هنجاری تعریف می‌شود و انواعی از سیاست شکل‌بندی می‌شوم. سیاست‌های کنشگری در زندان که مبتنی بر منطق روابط قدرت غیر رسمی است فضایی را پدید می‌آورد که سلسله‌مراتبی از قدرت در زندان صورت‌بندی می‌شود. این منطق قدرت در تلاقی یا تصادم با قدرت رسمی نظم درونی کف زندان را ترسیم می‌کند و بازار و اقتصاد خود را نیز پدید می‌آورد.

آنچه جالب توجه است نقش کالاهای اساسی، پول، روابط و... در درون زندان است که اقتصاد و سیاست زندان را به یکدیگر پیوند می‌زند و همچون دیگر فضاها، اجتماعی نقشی محوری به پول می‌بخشد. زندان دقیقاً یک جامعه‌ی کامل است با همه‌ی عناصر هویتی، نابرابری‌ها، سیاست‌ها و الگوهای متعدد کنش. به این پاره‌فرهنگ زندان در صورت‌بندی‌های زبانی، هویت‌های متفاوتی را تولید می‌کند و تعامل و تبادل و ارتباطات خاصی را تولید می‌کند که شرط بقای زیست‌زندانیان در زندان است.

پاسخ به سؤالات پژوهش

۱. چه زبان و چگونه اصطلاحاتی در زندان رایج‌اند؟

با نظر به بخش‌های قبل صورت‌بندی‌های زبانی در زندان را به تفصیل بیان کردیم، زبان حاکم بر زندان منطق خاص خود را دارد و اگرچه از همان فرایندها و ساختارهای زبان رسمی پیروی می‌کند، اما در سطح گفتار صورت‌بندی دیگری دارد. با اصطلاحات سوسوری می‌توان گفت که سطح لانگ یا همان ساختار زبان در این جا مسئله نیست بلکه پارول یا گفتار است که منطق‌های معنایی خاص خود را در زندان پدید می‌آورد. به این ترتیب مراد ما از زبان زندان نه زبان به عنوان امری ساختارگرایانه که به عنوان سطحی معنایی و نمادین مطرح است. این سطح نمادین معانی خاص خود را به فضا، هویت و جهان زندان می‌دهد.

نام‌گذاری فضایی زندان یکی از همان نقاط ناهم‌زمانی هنجارگذار و زندانی است. فضا برای زندان‌بان همان معنایی را ندارد که برای زندانی. زندانی فضا را با منطق درونی زیست خود نام‌گذاری می‌کند و مجموعه‌ای از اصطلاحات را برای نام‌گذاری فضا پیش می‌برد که لزوماً همان اصطلاحات رایج در زبان رسمی نیست. از فضاهایی همچون توالی گرفته تا راه‌روها و فضاهای درونی بندها معانی و صورت‌بندی‌های خاص خود را برای زندانی دارند. زندانی با نام‌گذاری دیگرگون فضا، فضا را بدل به عرصه‌ای امکانی برای خود می‌کند و انعطاف و خمشی را در فضا-زمان پدید می‌آورد که میزان پنهان شدن او را تعیین می‌کند. به عبارت دیگر زندانی در فضای زندان که ذیل چشم خیرل قدرت مدام در حال پاییده شدن است، دست به مقاومت می‌زند و در نسبت با این قدرت منطق زبانی دیگرگونی به کار می‌گیرد که امکانات دیگری از فضا را برای او روشن می‌سازد.

به همین نسبت منطق زبانی حاکم بر زندان فرایندهای هویتی دیگرگونی را نیز تعریف و بازتعریف می‌کند. جایی که تنها هویت زندانی برای نهاد زندان اطلاعات هویتی و جرم ارتكابی است، برای زندانی هویت معنایی دیگر دارد. هویت ایستا در فهم نهاد زندان، در کف زندان بدل به هویتی پویا و نقش‌های مختلف می‌شود، زندانی دارای سطوحی از هویت می‌شود که نسبت وثیقی با ساختار قدرت پیدا می‌کند. اصطلاحات هویتی درون زندان برجسب‌هایی را بر افراد می‌زند و نقش آن‌ها را در زندان تعریف می‌کند. به همین ترتیب نظامی از رمزگان‌ها را تولید می‌کند که امکانات زبانی خاصی را به بار می‌آورد.

۲. تعاملات اقتصادی در زندان چیستند و بر مبنای چه کالاهای ارزشمندی صورت می‌گیرند؟

با نظر به آنچه گفته شد، فضای زندان یک جامعه تمام‌عیار است که سطوح مختلف حیات اجتماعی در آن بوضوح (اما با شمایلی دیگرگون) قابل رؤیت است. زندان توده‌ای از زندانیان بی‌شکل نیست بلکه یک نظام سلسله‌مراتبی و ساختار یافته است که در تقابل با نظم رسمی حاکم بر نهاد زندان شکل‌بندی شده است.

در این فضا مبادلات اقتصادی نظم خاص خود را دارد. کالاهای ارزشمند، مبادلات کالا به کالا، مراودات اقتصادی با بیرون از زندان، جایگاه صاحبان ابزارهای سرمایه‌ساز (مانند گوشی موبایل)، جایگاه افرادی که از بیرون زندان کمک مالی چشم‌گیر دریافت می‌کنند، صاحبان

رانت، صاحبان کالاهای ارزشمند (منجمله دمپایی، سیگار و...)، ساخت خاصی به اقتصاد زندان می‌بخشد. اقتصاد زندان در نسبت با کالاهای ارزشمند درون زندان اشکال خاصی از بهره‌کشی و استثمار را پدید می‌آورند و در بسیاری از موارد حتی نیروهای رسمی درون زندان را به درون منطق خود می‌کشد. به عبارت دیگر اقتصاد حاکم بر زندان عرصه‌ای است که بخشی از کارکنان زندان نیز درون آن قرار دارند.

۳. قدرت‌های غیر رسمی در داخل زندان با چه سازوکاری الگوهای ارتباطی خود را تولید می‌کنند؟

نظر به دو سؤال قبل حالا میتوان از نظام قشربندی حاکم بر زندان دقیق‌تر سخن گفت. در این نظام قشربندی که نسبت وثیقی با فرایندهای هویتی، اجراها، و البته اقتصاد حاکم بر زندان دارد صورت‌بندی مشخص‌تری از رابطه قدرت در زندان را تعریف کرد.

تصور رایج این است که زندانی ذیل سلطهٔ زندانبان تعریف می‌شود. تحلیل درونی و زمینه-ای زندان نشان می‌دهد که این تصویر تصویر مخدوشی است. در بسیاری از موارد فبگوری به نام وکیل‌بند دارای چنان نفوذی است که گاه به حکمران اصلی زندان نیز بدل می‌شود. افراد دارای باند می‌توانند به عنوان نیروی سرکوب عمل کنند و در مواقع بحرانی قدرتشان را غلبه دهند. شبکه‌های فامیلی درون زندان گاه قدرت‌های گروهی عظیمی تولید می‌کند که در هنگامهٔ نزاع‌های دسته‌جمعی می‌تواند آن‌ها را بر سریر زندان بنشانند. اما در وهلهٔ نهایی این اقتصاد و پول است که تعیین‌کننده است. مواد مخدر به عنوان عمده‌ترین کالایی که در زندان ارزشمند تلقی می‌شود در اختیار فرد یا گروهی است که از طریق دسترسی‌های اقتصادی توانسته است جریانی از توزیع این کالا را راه بی‌اندازد. سودهای کلان و خرید و فروش موبایل و حتی مناصبی چون وکیل بند و مشارکت فعال برخی از کارکنان زندان‌ها این معادلهٔ قدرت را پیچیده‌تر نیز می‌کند. قدر مسلم اینکه حول کالاهای ارزشمندی چون مواد مخدر، نظم اجتماعی و اقتصادی زندان شکل‌بندی می‌شود.

منابع

- ام بژه، دیوید. (۱۳۸۸). **روایت و پیش‌روایت**. تهران: نشر دفتر مطالعات و توسعه رسانه‌ها، ص ۲۸۵
- دلاور، علی. (۱۳۸۵). **روش تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی**. تهران: نشر ویرایش، ص ۷۱
- زارعی قاضیانی، طهمورث (۱۳۸۸). **بررسی تاثیر زندانی شدن بر خانواده زندانی**. فصلنامه اصلاح و تربیت، شماره ۸۵، صص ۴۸-۵۳.
- سخاوت، جعفر (۱۳۸۲). **بررسی اثر زندان بر زندانی**. فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۲۰، صص ۱-۳۴.
- صادقی فسایی، سهیلا و میرحسینی، زهرا (۱۳۹۳). **تحلیل جامعه شناختی روایت زنان از زندان**، پس از آزادی. فصلنامه زن در توسعه و سیاست، شماره ۴۶، دوره ۱۸، صص ۳۴۲-۳۴۵.
- فلیک، اووه (۱۳۹۴). **درآمدی بر تحقیق کیفی**. تهران: نشر نی. صص ۳۶۹-۳۷۰
- ملک‌پور، احسان (۱۳۹۶). **میزان تاثیرپذیری مجرمین در زندان جهت تکرار جرم**. ماهنامه پژوهش ملل، دوره دوم، شماره ۱۹، صص ۷۱-۸۹.
- Crewe, B (2011). Soft power in prison: Implications for staff-prisoner relationships, liberty and legitimacy. *European Journal of criminology*, 8(6): pp 455-468.
- Little, D 1373 - *Explaining in Social Sciences...* Translated by A. Soroush. Tehran: Serat Cultural Association. Manning, P. 19.
- Erving Goffman. ۱۹۹۲ *Modern Sociology*. Stanford, CA: Stanford University - Minig, p20 Press.
- Trammell, R (2011). Symbolic Violence and Prison Wives: Gender Roles and Protective Pairing in Men's Prisons. *The prison Journal*, 91(3): 305-324